

Фундаментальні підходи до розуміння поняття юридичної відповідальності

*Вишневська Марина Михайлівна*¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.10.2022	Право	342.7

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.11207639>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена аналізу основних підходів до розуміння поняття юридичної відповідальності.

Визначено, юридична відповідальність є ключовим елементом правової системи будь-якої держави, вона діє як засіб регулювання соціальної поведінки, тим самим виконуючи превентивну та виховну функції. Водночас, неоднозначність і складність теоретичного визначення юридичної відповідальності призводить до різноманітності її інтерпретацій у науковій літературі, що, у свою чергу, може впливати на законотворчий процес та судову практику.

Встановлено, під час дослідження поняття «юридична відповідальність» слід враховувати його взаємозв'язок з соціальною відповідальністю. Це пояснюється тим, що соціальна відповідальність має властивості, які характерні моральній, політичній та релігійній відповідальності і частково відображені в понятті юридичної відповідальності. Саме те, що юридична відповідальність включається до категорії соціальної відповідальності, підкреслює наявність у першій усіх ознак соціальної відповідальності, оскільки цей процес відбувається в контексті суспільства, сприяє підтримці громадського порядку, гарантує захист суспільних інтересів та передбачає участь суспільних суб'єктів. Так, юридична відповідальність є концептуальним підтипом або підкатегорією соціальної відповідальності.

Підкреслено, серед ознак юридичної відповідальності, котрі відрізняють її від інших форм відповідальності в суспільстві доцільно виділити такі аспекти: обов'язок виконання чітких правових норм і стандартів, які встановлені законодавством; можливість застосування конкретних санкцій, передбачених законом, у випадку порушення правових норм; відшкодування наслідків або компенсація збитків, завданих іншим особам або суспільству в цілому; рішення щодо встановлення юридичної відповідальності повинні бути прийняті на підставі чіткої і об'єктивної інформації та мати обґрунтовані підстави; дотримання встановлених процедур і правил при застосуванні юридичних санкцій та при розгляді справи; забезпечення захисту прав і законних інтересів особи, яка притягується до відповідальності, в рамках судового процесу тощо.

Резюмовано, розглянуті фундаментальні підходи до розуміння поняття юридичної відповідальності відображають складний характер цього явища в правовій системі. Розуміння юридичної відповідальності як механізму контролю за додержанням закону

¹Здобувачка кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», <https://orcid.org/0009-0002-2645-1232>

є важливим елементом правової системи, який сприяє зміцненню правової дисципліни та забезпеченню прав та свобод громадян.

Ключові слова: юридична відповідальність, соціальна відповідальність, громадянське суспільство, правова держава.

Fundamental approaches to understanding the concept of legal responsibility

Annotation. The article is dedicated to analyzing the fundamental approaches to understanding the concept of legal responsibility. It is established that legal responsibility is a key element of the legal system of any state; it acts as a means of regulating social behavior, thereby fulfilling preventive and educational functions. However, the ambiguity and complexity of the theoretical definition of legal responsibility lead to a variety of interpretations in scientific literature, which, in turn, may affect the legislative process and judicial practice.

During the examination of the concept of "legal responsibility," its correlation with social responsibility should be taken into account. This is explained by the fact that social responsibility possesses properties that are characteristic of moral, political, and religious responsibility and are partially reflected in the concept of legal responsibility. The fact that legal responsibility is included in the category of social responsibility emphasizes the presence of all the characteristics of social responsibility in the former, as this process occurs within the context of society, contributes to maintaining public order, guarantees the protection of social interests, and involves the participation of social subjects. Thus, legal responsibility is a conceptual subtype or subcategory of social responsibility.

It is emphasized that among the features of legal responsibility distinguishing it from other forms of responsibility in society, it is advisable to highlight the following aspects: the duty to comply with clear legal norms and standards established by legislation; the possibility of applying specific sanctions prescribed by law in case of violation of legal norms; compensation for the consequences or compensation for damages caused to other individuals or society as a whole; decisions regarding the establishment of legal responsibility should be based on clear and objective information and have justified grounds; compliance with established procedures and rules in the application of legal sanctions and in the consideration of a case; ensuring the protection of the rights and legitimate interests of the person held responsible within the framework of legal proceedings, etc.

In conclusion, the discussed fundamental approaches to understanding the concept of legal responsibility reflect the complex nature of this phenomenon in the legal system. Understanding legal responsibility as a mechanism for controlling compliance with the law is an important element of the legal system that contributes to strengthening legal discipline and ensuring the rights and freedoms of citizens.

Key words: legal responsibility, social responsibility, civil society, rule of law.

Вступ

Постановка проблеми. Юридична відповідальність є ключовим елементом правової системи будь-якої держави, вона діє як засіб регулювання соціальної поведінки, тим самим виконуючи превентивну та виховну функції. Водночас, неоднозначність і складність теоретичного визначення юридичної відповідальності призводить до різноманітності її інтерпретацій у науковій літературі, що, у свою чергу, може впливати на законотворчий процес та судову практику.

Попри численні дослідження, фундаментальні підходи до розуміння концепції юридичної відповідальності продовжують залишатися предметом наукових дискусій. Зазначене зумовлює потребу у дослідженні та систематизації різноманітних підходів до

розуміння юридичної відповідальності, її теоретичного підґрунтя та практичного застосування.

Результати

У словнику української мови термін «відповідальність» означає зобов'язання або прийняття на себе обов'язку відповідати за конкретну справу, дію, вчинок, вислів тощо. Зазначене поняття виражає також серйозність або важливість певної справи чи моменту [1].

У рамках нашого дослідження слушним буде звернутись до поглядів Григорія Сковороди, українського філософа і педагога, який вніс значний внесок у розвиток етики та педагогіки. Дослідник розглядав відповідальність як щось, що розвивається з часом, та вважав, що це не статичний стан, а процес, в якому особа поступово стає більш відповідальною через власні дії та почуття [2]. Сковорода вірив, що кожна людина повинна нести відповідальність перед собою за свої дії і розвиток, а також перед суспільством за внесок у спільне благополуччя, поряд з цим підкреслюючи важливість самопізнання і самовдосконалення, а також відчуття відповідальності перед іншими [3].

Важливою була ідея, що кожна людина має свій власний потенціал, який повинен бути реалізований у її діяльності, а відповідальність полягає в тому, як людина використовує такий потенціал у своєму повсякденному житті. У педагогічній системі Сковороди ці погляди реалізовані через поняття «сродної праці» і внутрішньої суті людини.

«Сродна праця» вказує на те, що кожен повинен займатися тим видом діяльності, який відповідає його здібностям і суті. Внутрішня сутність людини передбачає розвиток її внутрішньої моралі та характеру, що утворює відповідальну поведінку [4].

В. Сухомлинський розглядає важливість вміння особистості бути відповідальною за свої дії та здійснення обов'язків – людина повинна бути здатною самотійно розуміти, що їй слід робити, і виконувати ці дії без зовнішнього тиску. Основний аспект відповідальності полягає в тому, щоб людина могла самотійно визначати, які завдання вона повинна виконувати, що передбачає розвиток умінь аналізувати ситуації та приймати обдумані рішення. Важливо, щоб люди не лише визначали свої обов'язки, але й виконували їх. Виконання обов'язків передбачає відданість та дотримання зобов'язань. Розвиток вміння оцінювати свої дії і контролювати свої вчинки важливий для постійного удосконалення та допомагає визначити свої сильні сторони і слабкі місця, а також покращити свою продуктивність та дієвість. Морально-трудова досвід виникає в результаті активної участі у суспільних та трудових справах, а також сприяє формуванню моральних цінностей, відповідальності та трудової етики. Так, діти навчаються соціалізації, тобто взаємодії з іншими людьми та відповідній поведінці, через свої дії та спільність з іншими учасниками суспільства [5].

І. Аземша підкреслює, що відповідальність – це взаємозв'язок між особою і суспільством, який полягає в зобов'язанні дотримуватися соціальних норм і виконувати їхні вимоги. Цей взаємозв'язок означає, що при відповідальному ставленні до приписів соціальних норм особа може розраховувати на підтримку і заохочення від суспільства. У випадку невідповідальної поведінки, яка суперечить цим нормам, особа має обов'язок прийняти на себе негативні наслідки цієї поведінки [6].

Н. Гришина справедливо зауважує, що юридична відповідальність полягає в тому, що особа, яка порушила закон, має бути піддана певним наслідкам чи покаранню за свої дії. Цей принцип є важливим засобом для забезпечення порядку та законності в суспільстві. Відповідальність може бути накладена державою через судову систему або іншими владними органами, або вона може бути результатом домовленості між сторонами у випадках цивільного правопорушення [7]. Як підкреслює В. Головченко,

реалізація юридичної відповідальності не залежить від волі самого порушника. Наприклад, якщо особа скоїла злочин, вона може бути позбавлена певних прав або покарана відповідно до закону, незалежно від її бажання [8].

Слід зазначити, що юридична відповідальність є активним правовим явищем, яке має тісний зв'язок з нормами, спрямованими на захист та регулювання суспільних відносин. Додаткові санкції, які застосовуються в разі порушення права, можуть мати різноманітний характер, такий як позбавлення особистих, організаційних або майнових прав чи вигод [9].

Відтак, юридична відповідальність – це застосування спеціальних процедур до особи, яка скоїла порушення закону, шляхом використання засобів державного примусу, які передбачені санкціями правової норми [10, с. 514–515]. Відтак, юридична відповідальність є механізмом, за допомогою якого держава забезпечує дотримання вимог закону та реагує на вчинені порушення правопорядку. Відповідальність визнається як сукупність державних санкцій, які можуть бути застосовані у випадку вчинення правопорушення. Зазначене підкреслює важливість додержання правових норм для забезпечення порядку та суспільної стабільності та засвідчує ключову роль юридичної відповідальності у правовій системі, необхідність її дотримання для забезпечення функціонування правопорядку.

Юридична відповідальність має значний вплив на захист та підтримку конституційних принципів, законності та правопорядку та реалізується через вжиття державного примусу і використання примусової сили влади для забезпечення виконання закону [11].

Виконання юридичної відповідальності тісно пов'язане з процесом застосування норм права, зокрема, їх практичним застосуванням. Реалізація юридичної відповідальності означає застосування конкретних правових норм, що стосуються відповідальності (наказу, покарання тощо), до особи, яка вчинила правопорушення. Цей процес передбачає виконання вимог закону щодо покарання або інших заходів, які мають бути застосовані до такої особи [12].

Дослідник А. Стрельников вказує на те, що юридична відповідальність є одним з найпоширеніших видів суспільної відповідальності, проте встановлення точних ознак, що б ідентифікували таке широке поняття, є вкрай складним завданням. Автор підкреслює, що в різних галузях права вона виявляється по-різному, і різноманітні види відповідальності суттєво відрізняються один від одного. Тому надати єдине визначення, що одночасно враховувало б усі аспекти юридичної відповідальності і не вступало б у протиріччя зі специфікою жодного з них, є вельми складною задачею [13, с. 13-14].

Під час дослідження поняття «юридична відповідальність» слід враховувати його взаємозв'язок з соціальною відповідальністю. Це пояснюється тим, що соціальна відповідальність має властивості, які характерні моральній, політичній та релігійній відповідальності і частково відображені в понятті юридичної відповідальності. Саме те, що юридична відповідальність включається до категорії соціальної відповідальності, підкреслює наявність у першій усіх ознак соціальної відповідальності, оскільки цей процес відбувається в контексті суспільства, сприяє підтримці громадського порядку, гарантує захист суспільних інтересів та передбачає участь суспільних суб'єктів. Так, юридична відповідальність є концептуальним підтипом або підкатегорією соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність охоплює широкий спектр понять та практик, спрямованих на те, щоб забезпечити гармонічну взаємодію між особами, групами, організаціями та суспільством в цілому. Юридична відповідальність натомість включає в себе правові норми та вимоги, які регулюють поведінку осіб та встановлюють обов'язки і відповідальність за порушення цих норм. Відтак, остання є частиною

соціальної відповідальності, оскільки відображає специфічні аспекти та вимоги, пов'язані з дотриманням законів та правових норм у суспільстві.

Серед ознак юридичної відповідальності, котрі відрізняють її від інших форм відповідальності в суспільстві доцільно виділити такі аспекти:

1. обов'язок виконання чітких правових норм і стандартів, які встановлені законодавством;
2. можливість застосування конкретних санкцій, передбачених законом, у випадку порушення правових норм;
3. відшкодування наслідків або компенсація збитків, завданих іншим особам або суспільству в цілому;
4. рішення щодо встановлення юридичної відповідальності повинні бути прийняті на підставі чіткої і об'єктивної інформації та мати обґрунтовані підстави;
5. дотримання встановлених процедур і правил при застосуванні юридичних санкцій та при розгляді справи;
6. забезпечення захисту прав і законних інтересів особи, яка притягується до відповідальності, в рамках судового процесу тощо.

Висновки

Розглянуті фундаментальні підходи до розуміння поняття юридичної відповідальності відображають складний характер цього явища в правовій системі. Розуміння юридичної відповідальності як механізму контролю за додержанням закону є важливим елементом правової системи, який сприяє зміцненню правової дисципліни та забезпеченню прав та свобод громадян.

Список використаних джерел

1. Білодід І.К. Словник української мови. Т.1. Київ: Наукова думка. 1970. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001576>
2. Сковорода Г.С. Повна академічна збірка творів. Харків: Майдан. 2016. 1398 с.
3. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів : у 2 т. Ін-т філософії. Київ : Наук. думка. 1973.
4. Сковорода Г.С. Твори у двох томах. Том 1. Київ: АТ «Обереги», 1994. 527 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. Т. 4. Київ: Радянська Школа. 1977. 638 с.
6. Аземша І. Б. Юридична відповідальність: сучасні погляди, дискусії та концепції. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 54–57.
7. Гришина Н.В. Соціально-правовий аспект адміністративної відповідальності : дис. ... канд. наук : 12.00.07. Харків. 2007. 193 с.
8. Головченко В.В. Юридична термінологія : довідник. Київ : Інтер, 1998. 224 с.
9. Цвік М.В., Петришин О.В., Авраменко Л.В. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків: Право. 2009. 584 с.
10. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс. Київ : Юрінком Інтер. 2008. 688 с.
11. Петришин О.В., Погребняк С.П., Смородинський В.С. Теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. Харків: Право. 2014. 368 с.
12. Слинсько Д.В. Основні риси та структура правозастосовної діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. Вип. 20. 2015. С. 21–24.
13. Стрельников А.В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про рекламу: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2004. 198 с.